מלפני הקלעים / מאת יוסף ימבור

„פונדק הרוחות"

בתיאטרון הקאמרי

המכשף הוא ישות להפליא, ובביטוי — מבריק, התמצורה משולת לחלום והו משחק הוא טוב.

וגם אספקים דראמתיים מצויים ב„פונדק הרוחות" של נתן אלתרמן. ואף רגשים טראגיים ורגשים אינם זרים על הבמה.

האי־פלאי־כן אין „פונדק הרוחות" מחזה תיאטרוני.

מכל־מקום לא במובנות המקובל של המלה „מחזה".

זהו באלאדה (ישנה ושעשועית) גרי־פה: צורה מודרנית של באלאדה עממית סיפורית שבמרכזה יש גם אהבה ומוות, אור והושך. מצויים בה ברקים ורעמים. הרי שואה ובני אדם חיים המוקפים רוחות ושדים.

באלאדה אשר נולדה בין הנוקים והחיים של נפש שירית.

מבקר ספרות גדול כתב פעם: „הבאלאדה היא טראגדיה מסופרת בזמר".

החיבור יצירה שבה מתמזגים שלושת סוגי הספרות: דראמה, ליריקה ואפיקה.

דומני כי יצירתו החדשה של נתן אלתרמן היא אישור מושלם לפסוק קלאסי זה.

✱

אם־כי אין „פונדק הרוחות" מחזה תיאטרוני במובנו המקובל, הרי בכל־זאת „בימתי" הוא מאוד. ממש כמו בפיוטו אחר לוולוסין — „סיפור הפרוורים", שאף הוא, לעצמו של דבר, אינו אלא באלאדה טראגית המסופרת בשירים. אולם הבאלאדה ההיא ריאליסטית היא ואפשר לפעשה בידיים.

לעומת יצירתו של אלתרמן על דמויותיה המיות המוקסמות ו„רוחותיה" הרבים בכמהפליות היא, בלתי־מציאות ערכי ענין. תוצה הצופה נבוך בין חלום ומציאות.

הרוצה נתן אלתרמן לומר משהו במחזה?

„יונתנו, משל, נבוא ה„אמירתיאס" רוף מתמיד לכל „אמירה".

פעם שאלוהו האם בדעתו לתת בשורה במחזותיו?

„כלום נושא מכתבים אנוכי?" — השיב בשאלה.

אולם נתן אלתרמן אמנם נושא מכתבים הוא.

כמעט מדי שבת משגר הוא בשורה. „נושא מכתבי מגור הפוליטי" שלו.

לא ייתכן שבמחזהו הישה, בבאלאדה העמוקה שלו אינה כלולה בשורה.

אלא שעלינו לקלוף את הסמלים כדי להגיע לגרעין — לראותה „בשורה" גם „אמירה".

ככל שהסמלים והרמזים הפילוסופיים אפלים יותר, כן רבה וכותר הריכוזית של המבקר לפרש את המשמעות הנעלמת באמצעות המוג המיוחד של נפשו.

✱

אך הנה עובדת מוצא, מה שמספרים לנו בבאלאדה זו המסתורים הרבים, הגנאל, אשר גנן בבית־סרות, מבלים ללכת בדרך של כפר־קנטרס ולעבר את כל התרסים הקושרים אותו לאורח חייו הקודם.

אשתו נעמי מסכימה. היא רק תובעת ממנו שישוב מקץ 12 שנים. ולצערו אלא היא כשכירת עצמה לעבודה כפר־רבה למען אפשר לו את ליסודיו בשכרת.

הגנאל מגיע אל „פונדק הרוחות", שם פוגש הוא רוחות קוסים ומשורים. פרשטיר שהוא מלאך־המות בכבודו ובעצמו ומשחק תפקיד של שטן. הפונדקית היפה הכושה עצמה כאהובה על הגנאל. דמות זו היא יציר דמיונו של הכנר. וכן בעל תיבת הזמרה.

נעמי מתייסרת בינתיים בעבודה קשה אבל שניים שאקיהם אינם אלא „רדרותי": החלפן ובנו.

בן החלפן רוצה את נעמי: הוא עושה מאמצים לכבוש על נאמנותה לחר גנאל.

לעזרת פרשטיר, הגהוך עושה לאיטפרסריה, עושה הגנאל קאריירה גדולה והנכבור 12 שנים הוא שב נטול כל אשליות אל פונדק הרוחות נכנס עתה כגבר גדול שנתפרסם; ללא השראה ולא אשליות הפונדקית היפה לפנים היתה למכשפה כעורה. הגנאל שב אל נעמי, אך בשל ריצתו אחרי קאריירה ובשל בגידתו שוב אין הם יכולים להיות מאוחדים באהבה.

פרטיר פרשטיר — האימפרסאריו, וגם מפי מוכרותה ללכת אחריו אל עולמם של המתים. והגנאל נותר לבדו כשכל תכלית נשללה מחייו.

✱

יוּבן שיש במחזה זה נוכחות למוטיב פאוסט.

כמובן במישור אחר לחלוטין.

האין פרשטיר זה הוא מוטיב למפיסטו פלז כדרך שעשה מפיסטו בגיבורו של גתה, כן מוביל פרשטיר במחזה של אלתרמן את הגנאל אלי נבחר; אלא

שוהר ממפיסטופל הטוך — אולי הוא שד יהודי המעיה נוהר. עושר ושרסום לרגלי הכנר. אולי ה„בשורה" בסמות זה היא בשורת הפסימיזם. בגיל מבריים הרבלים מפיסום ומסקנות פרלוסופיה מבעית של האמן.

פרשטיר — מלאך־המות — השטן. החי בלבבו ובאותו של האמן ותחמר אל הדרך לכבוד ולתהילה. הוא מנתק מאהובתו למשך 12 שנים.

ולאחר שהשיגו תהילה ועושר, מביס הסבכן — מלאך־המות את המסבכן ולוקח עמו את אהבת הכנר.

תהילה, אהבה, הכל — עולה בעשן.

„חיים שלמים עברו, נעמי, כמון אמרתי / חיים עברו ומה נשאר אחרי כל זה? למה היה / כל זה?..." —

אבל אלתרמן לא היה אלתרמן לולא מבא נסיום יצירתו מלים של נחמה.

כאשר הולכת נעמי בסוף המחזה אחרי פרשטיר בהיעלמו מארץ החיים, אומר בעל תיבת הזמרה:

עומדי נעמי. עכשיו

את רק סיפור הסור

וכאן אין לו שליטה עליך.

— אין זה סופו של הסיפור.

מכאן חוזר הוא

תמיד אל ראשיתו, על מנת לשוב בחילופי שמות ופנים, שכך סיפור — להיות הולך סובב, להיות מתחיל כל פעם מחדש..." —

אכן, מובן מאליו כי אין זה אלא נסיון לפרש את המחזה. רק פירוש אחד. שכן אלמנון קיימים פירושים רבים.

✱

ההצגה מעידה על שיתוף פעולה הדוק בין המשורר והתיאטרון.

יתרה־מזו: היא תוצאה מאלבה ותרקחה הדדית בין הלהקה והמחבר.

בימויו של גרשון פלוסקין הוא תרבות יותר מעבודה שיגרתית. היא גם יותר ממטרה של אמביציה אמנותית. זוהי עבודה בה חולקים כבוד ליריה. ה„פוסקין" חי שירה זו ומוזהה עמה. הוא הביא את השחקנים לידיעה שלא תאבד המשמעות בקצב דיקלומם. לא היו בדיבורם של השחקנים אף שמץ מדיקלום כמו שהוא נהוג בחזיונות רבי־מגמתיים עתיקים: ההרודים נאמרו בניסות דיבור יפה.

יתר־על־כן עלה בידי הבמאי להבליט שוני דק... בין ובריתם של האנשים החיים ובין אלה של ה„רוחות".

תחת ידו עברה העלילה ללא הפרעה מ„שירה" ל„אמת" ולהיפך.

דומני שמעודי לא ראיתי על הבמה הישראלית התאורה יפה כזו שראיתיה בהצגה הזאת.

הצייר אריה נבון הכניס את המחזה על ספליו הגלויים והסמויים אל מסגרת קוצלת ביותר, מסגרת שהיתה לפרקים ריאליסטית קטנה. אך השרתה לרוב אוילה אגדית. התפאורה הלמה להפליא את השירה ואת הפזמונים כחלום מסגרת אמנותית נאה ציור מושלם.

כותב השורות הללו מיקר במשך 22 שנים בתיאטרון הישראלי והוא משתומם למראה ההתקדמות העצומה בתחום הבימוי והתפאורה.

התיאטרון הישראלי קרב בצעדי ענק אל בגרותו.

✱

המשחק היה ללא חיבוטים ופיספוסים כלשהם.

התפקידים הם קשים עד־מאוד ובלתי רגילים ומציבים דרישות רבות לשחקנים.

שני שחקנים הגיעו למלוא שיעור קומתם של תפקידיהם: חנה מרון וזלמן לביוש.

חנה מרון שיחקה, משל כאילו נגזרה מן הסכמה. אולי השבח הגדול ביותר שאפשר לאמור לכתובתה היא, שאף לרגע לא היתה חנה מרון בלתי אם הפונדקית החלומית כפי שעמדה לנגד עיניו של אלתרמן.

היתה בה כוח פיתוי, היא היתה מסרבת — אבל גם מתרשבת: אשה המפרקת אשליות. אולם בסוף היא מופיעה כמכשפה וקנה נפולת כל אשליות, כמו אופיים התולף של יופעת ושמחת החיים.

זלמן לביוש ממלא להפליא את התפקיד הכפול של הקבצן והמרית.

הופעתו השנית היתה טובה הן במלימינסרב והן בבלוויר־מחבות.

אף לסבר פניו, לתנועותיו ולצלילי קולו המלוטש־הרסב ידע לשוות קווים שליים. בחוש מידה אמנותי מובהק הוא נמנע מכל הפרזה.

ואולם הזוג הצעיר — יוסף ידין (הגנאל) ודינה דינר (נעמי) — היה הפעם אכזורי למדי.

אין הגנאל תפקיד מתאים ביותר ליוסף ידין, שהוא שחקן דינאמי מאוד ולא היה לאל־ידו למסור באופן שלם את ההופעה הסבילה והחיוורת של הכנר.

אך דינה דינר (נעמי) שחקנית צעירה המגלה, בדרך־כלל כשרון, היתה בתפקיד זה נפולת כוח למדי. באותה מידה כמעט שיחקה כתמונות הליריות, הדראמתיות והטראגיות. לדמות זו, שלא נוצרה בשבילה, לא יכלה לשוות מידה מספקת של צבעוניות.

מה ושם היא אפילו לא שיחקה אלא רק אמרה את הטכסט בנעימות.

דמות „אופיינית" מעמת מסר אברהם בן־יוסף כבעל תיבת הזמרה. הוא דיבר ושר כמו־רחוב חלומי ואף נהג בגריזות בתנועי המלאכותי שלו עדינים שיותה. לו מראה של ציפור חית.

הקוף שלו (אורסולה גורין) היה זריז מאוד והעניק לגופה אשלית מושלמת.

החלפן (מוסקו אלקלעי) ובנו (שמואל קוסלר) עשו כמיטב יכולתם.

רוחות הפונדק, „אבויסטנציאליסטים" ואנשים משונים אחרים הודבקו בידי הבמאי על־גבי הקיר.

כן ראויים לשבח התלבושות והמוזיקה.

הקהל עקב במתיחות אחר המתרחש על הבמה ובסוף פרץ בתשואות רמות.

ספרית־פועלים
ספרים חדשים

מופיע החודש

• לכל • לכל • לכל • לכל •

מאכס פריש

הומו פאבר

עברית: ערנה קורנפלד

הרומאן העוקב על קיום אנושי בעידן המתהוה, מטיב הגרוהה הנושה. „הומו פאבר" הוא קול אזהרה על כושר מוראליסטן לאדם לשוב ולהאמין לנפשו.

• שירה • שירה • שירה •

יוכבד בת־מרים

שירים

מלווה ציוריו של [illegible]

[illegible] של י. בת־מרים [illegible]